

ASJA BAKIĆ

A jugofuturizmus mint csapda

Gisèle Prassinos francia író *Az örök gombák szigete* című szürrealista novelláját, valamint egy sor jugoszláv újságíró könyvét és szövegét (amelyek többnyire az 1970-es és 1980-as években jelentek meg) használtam fel arra, hogy a jugofuturizmust mint az SFRJ¹ múltjának egy olyan utópikus pillanatát határozzam meg, amely nem ismétlődhet meg. Jugoszlávia felbomlása után divattossá vált az ország ahistorikus perspektívából történő értelmezése: a jugofuturizmus elveszíti helyét az időben, és fogalommá, eszmévé válik. De ha eléggé visszamegyünk az irodalom tanulmányozásában, akkor világossá válik, hogy a jugofuturizmus egy nagyon konkrét korszak volt, amely viszonylag rövid ideig tartott. Miután a kommunisták kezdeti futurista inspirációja elfogyott, a jugoszláv társadalom a kezdeti kommunista utópiából szocialista groteszké változott. Az esszé ezt a szétesést tárgyalja.

A JÖVŐ A MÚLTBAN

A jugofuturizmus a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság múltjának egy olyan pillanata, amely mai szemmel nézve a jövőnek tűnhet, de nem az. Már megtörtént. Már a jövő Jugoszláviája is a múltban van, bár sokaknak nehéz erről így gondolkodni. Néha azon kapom magam, hogy azokban a régi iskolai füzetekben élek, amelyekbe a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség (vagyis a SKOJ) Hét Titkára általános iskolájának első és második osztályában firkáltam. Beszámolók a mindennapjaimról, írások ibolyáról, hóvirágról, téli szünetről és tavaszról, eksztatikus sóhajokkal átszőve: „Úttörő vagyok!”, valamint Titóról szóló dalok. Egyik házi dolgozatomban ezt írtam:

* Az eredeti szöveg az 1920-ban a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság Színészei Szövetségének ljubljanei albizottsága által alapított *MASKA* című, mai napig a szlovéniai Ljubljánában kiadott folyóirat 2022-es nyári *YUFU 2.0* számában jelent meg. A szerkesztők eredeti célkitűzése szerint a posztjugoszláv diskurzusok az állandó jelen képét erősítik, ezzel szemben a jugofuturizmus (YUFU) olyan etnofuturista mozgalmakból merít, mint az afrofuturizmus és hungarofuturizmus, amelyek perifériális identitások és a kulturális másság identitáspoétikai kódjaiban rejlő futurisztikus lehetőségeket értelmezik újra.

¹ Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (*Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija*). 1963. április 7. és 1992. március 27. között fennálló államalakulat.

„Nagyapával gyakran beszélgetünk a partizánokról. Titóról szóló dalokat énekelek nagyapámnak. Nagyapa mesél nekem arról, amikor megsebesült.” Nehéz az életünk egy részét a múltba helyezni. Különösen akkor, ha az életed legboldogabb időszaka volt.

Jugoszlávia Kommunista Pártja visszavonhatatlanul megszakította az események láncolatát a Balkánon: a Nemzeti Felszabadítási Mozgalom, a NOB szakadást okozott a téridőben, aminek következtében sok laikus és sok történész is úgy tekint az 1945-ös évre, mint a jelenre, amit mi úgy élünk meg, mint a múltat, amely folyamatosan ismétli önmagát. A közösségi médiában olyan emberek vesznek körül minket, akik abban a mély illúzióban élnek, hogy Karl Marx kortársai vagy a Komintern gyermekei. Többnyire Joszif Visszarionovics Sztálin személyiségének és munkásságának névtelen imádói, akik a Jugoszlávia Nemzeti Felszabadítás Antifasiszta Tanácsának második ülészakánának vagy AVNOJ-nak és az októberi forradalomnak a pusztá említésére is elájulnak, baloldaliak, akik nem veszik észre, hogy az általuk deklarált kommunizmus valójában totális eszkepizmus, nem pedig aktív politikai elkötelezettség a NOB-ban (Nemzeti Felszabadítási Harc) való részvétel szintjén. Néha nehéz elmagyarázni az Agitprop sziréndalától megbabonázott embereknek, hogy a jugoszláv jövő a múltban még mindig – a múlt. A jugofuturizmus csapda. Nem azért, mert nem lineáris, mert kiköckent az időből. Hanem azért, mert jugoszlávizmus. Ugyanazokat a vonalakat követi, de tévesen. Anynyira a határon van, hogy összefolyik a tradicionalizmussal.

Mai szemmel nézve az SFRJ talán nem tűnik olyan radikálisnak, de létrehozásának pillanatában ez volt a legradikálisabb dolog, ami egész Európában történhetett, különösen számunkra, akik a fasiszmus bukása előtt azok voltunk, akik ma vagyunk: elszenesedett jószágok, ágyútöltelék és egy elhagyott fegyverraktár a „civilizált” világ periferiáján. A Kommunista Párt megkérdőjelezte mindezt, nemcsak a munkáról szóló marxista eszmék politikai megerősítésével, hanem a „kognitív kapitalizmus” kérdésével is, egy olyan jövőbeli problémával, amelyet akkoriban még elméletben sem fogalmaztak meg. A rossz anyagi életkörülmények nemcsak élelmiszerhiányt, hanem intelligenciahiányt is okoztak. Az elme is kimeríthető erőforrás. Manapság persze számos tanulmány létezik a szegénységnek a kognitív képességeinkre gyakorolt pusztító hatásáról, de akkoriban még nem léteztek ilyenek: az összefüggést intuitíve érezték. Jugoszlávia többek között a kommunista képzelet és a forradalmi gondolkodás terméke volt, nem csupán a kemény munkakörülmények és a proletárfelháborodás eredménye. És ez az, ami radikálissá teszi.

Koča Popović nemzeti hős, az egyik leghírhedtebb jugoszláv partizán szürrealista is volt, a dialektikus materializmus védelmezője, a relativitáselmélet igen ihletett alkalmazója. Szerinte a „valódi, dialektikus, igazi valóság a dolgok rendjétől és a mozgástól függ”, és „az egyetlen igazi kritérium a kapcsolatokban rejlik”. Mielőtt belépett volna a kommunista pártba, Popović Marko Ristićcel közösen megírta *Az irracionalitás fenomenológiájának vázlatja* (1931) című művét, amely Belgrádban jelent meg. A könyv témája erkölcs és költészet. Koča Popović dicséri a relativitáselméletet (még nagybetűvel is írja), mert az „meghaladja a gyakorlatiasságot”. Abban a pillanatban, amikor a szürrealista duó az értekezést írta, a relativitáselmélet „megvalósíthatatlan” volt, mert nemcsak „a nyilvánvalóval, a megbízhatóval, valamivel, ami tudományos tapasztalatként *létezik*, hanem az elképzelhetővel, a lehetőséggel is foglalkozott, valamivel, ami *lehetne*”.²

Eközben Jugoszlávia abból, ami lehetett volna, a mostani Jugoszláviává. Az SFRJ a kommunista eszme szocialista megvalósítása volt. Kiváló eszme volt, és még mindig az, de a jövőbeli jugofuturizmusra tett minden kísérlet inkább bizonyulna a múlt jugofuturizmusának pusztá újraértelmezésének, sőt visszalépésnek, mintsem forradalmi ugrásnak az ismeretlenbe. A múltat nem lehet a maga eredetében megismételni, majd újraértelmezni és más módon kiegészíteni. Az SFRJ felbomlott, és ez a felbomlás véget ért. A jugonosztalgia a Jugoszlávia iránti általános, szinte apolitikus gyász jelképezi. Ez a kispolgárság érzelmi kultúrája. Míg a jugofuturizmus a múlt egy nagyon konkrét pillanata (egy-egy értelmezések szerint az 1962 előtti időszak, véleményem szerint pedig még 1953 előtti), amikor a jövő merőben másképp nézett ki, mint ahogyan ma élünk. A jugofuturizmus csapda, mert annyira avantgárd, hogy modernnek tűnik. A twitteres baloldaliak nem dialektikusan gondolkodnak a történelemlről, ezért a kommunista örökséget pusztán pragmatikus szemszögből vizsgálják. Azért tanulmányozzák elődeik eszméit, hogy a jelenben megpróbálják megjavítani azokat. És ez az ahistorizmus elsősorban mindannak a negligálása, amit Jugoszlávia megalkotói, azaz Koča Popović, Miroslav Krleža és Edvard Kardelj írtak és mondtak. Az ő SFRJ-jüket nem lehet megismételni, és nekünk tényleg nincs szükségünk egy rossz másolatra. Valami másra van szükségünk, valami olyasmire, ami az észlelés pereméről származik. Valami teljesen *életszerűtlenre*, ami még a legprogresszívebb baloldaliakat is alapjaiban rázná meg, és Koča Popovićot újra életre keltené.

² Koča POPOVIĆ és Marko RISTIĆ, *Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog i Hronika lumbaga ili slavenska binda* (Beograd: Prosveta, 1985).

AZ ÖRÖK GOMBÁK SZIGETE

A jugofuturizmus szóról elsőként Gisèle Prassinos francia író *Az örök gombák szigete* című írása jutott eszembe. Ebben a szurrealista novellában, amely valamikor 1934 és 1944 között íródott, a tizenéves Prassinos egy szigetről ír, amely valahol „a Cotentin-félsziget északi része és a Nílus első kanyarja között”³ található. A sziget „nyolcszögletű, növényzettel borított, mégsem terem ott semmi”.⁴ A szöveg egyszerre utópisztikus és groteszk. Egyfelől „galambok hemzsegnek a sziget közepén”, és „mindenütt hamis babarózsabokrok csupasza tövei”, másfelől Prassinos egy nőstény fekete-igó mellkasáról, egy óriáskígyó csontvázáról és a „puha zselatinból készült törpefa előtt”⁵ hajlongó féregszerű lényekről ír.

A jugofuturizmust egy időbeli pontnak, Jugoszláviát pedig térnek tekintem. Egy fiktív térnek, amely ugyanazokat az emlékeket és történelmi epizódokat különböző módon reprodukálja, attól függően, hogy a jugoszlávok képesek-e különbséget tenni a fikció és a „dialektikus, valódi valóság” között. Jugoszlávia tehát egy hely, és nem egy időben behatárolható történelmi pillanatot. Bár az SFRJ felbomlása befejeződött, Jugoszlávia olyan tér, amely még mindig folytonosságban létezik. Egy sziget, nagyon változó politikai mikroklimával, ahol az emberek könnyen áldozatul esnek a *kognitív*nak, annak ellenére, hogy évszázadok óta kizárólag háborúkról és elesett hősekről beszélünk. Jó lenne turistaként ellátogatni Jugoszlávia szigetére, és megnézni, hogy ott is, mint Prassinos könyvében, van-e 95,6 cm magas hegy, vagy minden hegy, amivel találkozunk, Triglav. Amikor Jugoszláviáról beszélünk, az arányok számítanak: fontos, hogy olyan perspektívát tartsunk fenn, amelyből a múlt nagy eseményei kicsinek tűnnek, mintha csak távolról szemlélnénk őket, ahelyett, hogy felnagyítanánk őket, mintha éppen most állnánk előttük. A jugoszláv kommunizmus és az antifasiszta harc történetében nincs helye a túlzásoknak, kivéve a NOB hatvanas évekbeli monumentális értelmezéseit, például a Péter-hegyen, Tjentište-ben, Jasenovacban és Kadinjačában található emlékparkokat és emlékkomplexumokat, amelyek kiválóan töltik be céljukat.

Azt is fontos megjegyezni, hogy Jugoszlávia megteremtése ugyan szóban és írásban történt, ám az emlékezete vizuális. A vizuális üzenet anatómiáját tárgyalva Donis A. Dondis tervező három szintet emel ki: ábrázoló, absztrakt

³ Gisèle PRASSINOS, *The Arthritic Grasshopper: Collected Stories 1934–1944* (Cambridge, Massachusetts: Wakefield Press, 2017), 26.

⁴ Uo.

⁵ Uo., 26–27.

és szimbolikus szintet.⁶ A jugofuturizmus egy olyan pillanat, amikor Jugoszlávia ábrázolása (beleértve az emlékműveket is) még mindig ugyanolyan szó szerinti, mint amilyen absztrakt és szimbolikus, ami magát Jugoszlávia eszméjét összetettebbé és nyitottan értelmezhetővé teszi. A jugoszláv modernista építészet, az a dizájnertermék, amelyre ma a legjobban vágyunk, annak a jele, hogy ebben a futurisztikus múltban még mindig él a jövő eszméje. Az SFRJ egészen addig nem bomlott fel, amíg művészi értelmet ad(ott) a mindennapi életnek. Amit mi Jugoszlávia felbomlásán értünk, az egy több mint két évtizedig tartó időszak (a hatvanas évek egy része, a teljes hetvenes és nyolcvanas évek). Ezek a hősiés partizánmúltból származó „jugoszláv képeslapok” tömeges reprodukálásának éve. A művészetet az emlékezet hajtja igába. A polgárok képessége Jugoszlávia szabad értelmezésére egyre csökken. Még ha a jugoszláv képeslapok rejtett szimbolikus és absztrakt jelentéssel is vannak feltöltve, a jugoszláv közönség már nem tudja, hogyan nézzen rájuk: az infláció nemcsak elszegényítette a polgárokat, hanem vizuális analfabétává is tette őket. Ez alatt nem a szó szerinti szegénységet értem, nem az élelmiszerhiányt (vagy a különböző joghurtfajták hiányát, ahogyan Kolinda Grabar Kitarović volt horvát elnök mondja), hanem a vízió hiányát. A jugoszláv társadalom elszegényedése nem volt tényleges, de a népek és nemzetiségek vizuális és politikai analfabetizmusa igen. Ebben a pillanatban a központi bizottságok propagandával konzerválják a múltat, hogy megőrizték saját kiváltságaikat. A kommunisták látnokokból küldötteké válnak, és a jugofuturizmus a múlté lesz. Jugoszlávia egy régi fekete-fehér fényképpé redukálódik, amelyet oly könnyű volt széttépni az 1990-es években.

Azok a NOB-ról szóló képeskönyvek, amelyeket a sarajevói SOUR Veselin Masleša által adott ki a 70-es és 80-as években (a híres *Lastovica*-sorozat részeként), „forradalmunk legfontosabb eseményeiről, nemzetünk szabadságharcáról, a nagy hőstettekről és áldozatokról, a felülmúlhatatlan hőstettekről” szóltak. Az 1983-ban megjelent, Jajcáról szóló képeskönyv kitűnő példája annak, hogy a kommunista narratív fikció miként adta át a helyét a polgári szentimentalizmusnak. Az AVNOJ (Jugoszlávia Nemzeti Felszabadításának Antifasiszta Tanácsa) jajcei második ülészakáról szóló képeskönyvében Duško Trifunović azt mondja a gyerekeknek, hogy „a szépséget az érzéssel méri”.⁷ Húsz évvel korábban ugyanebben a *Lastovica*-sorozatban jelent meg

⁶ Donis A. DONDIS, *A Primer of Visual Literacy* (Cambridge–London: The MIT Press, 1995).

⁷ Duško TRIFUNOVIĆ, *Jajce* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1983).

Jurij Olješa *Három Kövér Ember* (1928) című műve,⁸ a szovjet irodalom első forradalmi meséje. Olješa a fikciót arra használja, hogy a gyerekeket megtanítsa az osztálykonfliktusokra:

Mi, a Három Kövér Ember, hatalmasak és erősek vagyunk. Minden a miénk. Én, az Első Kövér Ember, ura vagyok minden gabonafélének, amely a mi földünkön született. A Második Kövér Emberé az összes faszén, a Harmadik pedig minden ásványkincset a kezében tart. Gazdagabbak vagyunk, mint bárki más a bolygón! Az ország leggazdagabb embere százszor szegényebb nálunk.⁹

Sajnos a múlt változást hoz a Jugoszláviáról szóló elbeszélésekben: a kapitalizmus legyőzött. A gyerekeknek nem kell félniük a jövőtől. Az már megtörtént. Amikor a Három Kövér Emberünk utoljára lépett a színre a 80-as években, már senki sem állt készen rájuk. Nem a gyerekek voltak az egyedüli áldozatai a jugoszláv közönség NOB-képeskönyvekkel való infantilizálásának. A felnőttek akik megvették és olvasták ezeket a könyveket, ugyanúgy elhülyültek.

„Nincsenek virágok ezen az ál narancsfán” – írja Gisèle Prassinós, „csak kis forgóajtók, amelyek kék citromból készülnek, és olyan szagot árasztanak, mint a munkásméhek. A fa tetején egy óriáskígyó csontváza, amely minden alkalommal megolvad, amikor a fa megrezdül.”¹⁰ *Az örök gombák szigete* nem Jugoszláviáról szól, de mégis eszünkbe idézheti Goli Otok szigetét, tele hamis narancsfákkal, kék citromokkal ágaikon, melyek munkásméhek szagát árasztják, vagy a Brijuni-szigetcsoportot, melynek „közepén galambok hemzsegnek, ezért a látogatók csak motorokkal közlekedhetnek”, míg Kardelj – fehér galamboktól elelve – a szabad és egyesült munkások brijuni-i tanácskozását szervezi.¹¹ Egyesek úgy találhatják, hogy a fontos történelmi személyek fiktív környezetbe helyezése szentségtörő gesztus, ugyanakkor az egyetlen módja annak, hogy megőrizzünk valamennyit az eredeti kommunista inspirációból és optimizmusból (ami mostanában a legtöbbször számára idegen), ha ezeket a figurákat olyan térbe helyezzük, ahol a revizionizmus nem képes elérni őket. A NOB tárgyi emlékeit, az emléktáblákat és a mellszobrokat nagyon könnyű

⁸ Jurij OLJEŠA, *Tri debeljka* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1966).

⁹ Uo.

¹⁰ PRASSINOS, *The Arthritic Grasshopper...*, 26.

¹¹ Edvard KARDELJ, *Samoupravlanje 2* (Sarajevo: Svjetlost, 1979).

elpusztítani. A fikciós szövegeket sokkal nehezebb. A Központi Bizottság jön, megy, míg a kommunista fikció marad.

Amikor azt állítom, hogy a jugofuturizmus csapda, akkor elsősorban arra gondolok, hogy olyan beragadt forgóajtó, amely nem engedi, hogy a mai baloldaliak optimizmussal lépjenek a jövőbe. Megszállottan Jugoszlávián töprengeni, azon, hogy mi *lehetett* volna, azt a kommunista fikcióalkotást akadályozza, melynek végre nem lenne köze többé az SFRJ-hez. Egy futurizmus, amely arra kényszerít bennünket, hogy állandóan a múltat faggassuk és csak róla gondolkodjunk, valójában konzervatív értékekhez visz közelebb minket. Továbbá a jugofuturizmus egy alattomos csapda, mert a jugoszláv történelmet egy olyan időszakra osztja fel, amikor a jövő még lehetséges volt, és egy olyanra, mely az SFRJ felbomlásához vezető múltat dicsőíti. Azáltal, hogy határvonalat húzunk a hetvenes évek, amelyet a nacionalizmus és a kapitalizmus térnyerése jellemez a jugoszláv politikában, és a horvát tavaszt megelőző évek közt, valószínűleg mi is potenciálisan revideáljuk és/vagy meghamisítjuk a múltat. Hiszen a jugoszláv társadalom mindig is szexista és rasszista volt. Nem szabad elfelejtenünk ezen jelenségek folytonosságát. A nacionalizmus és az idegengyűlölet nem vezethető vissza a kommunista fikcióra, de nagyon is jelen van a szocialista valóságban.

A második világháború befejezése után, 1953-ban, a Női Antifasiszta Frontot feloszlatták. *Az igazság szarvai* (1975) című tanulmányában Mahmud Konjhodžić archív anyagokat használ annak bemutatására, hogy a nők milyen aktívan vettek részt a partizán újságok nyomtatásában és terjesztésében, ugyanakkor a *Női újságok* címet viselő fejezetben a legkiemelkedőbb helyet mégis Vladimir Nazornak tartja fenn. Vagyis ahelyett, hogy megismernénk, mit gondolnak a női partizánok saját politikai és agitprop elkötelezettségükről, Nazor sorait olvashatjuk: „Mert ti voltatok, elvtársnők, akik a nő új típusát, a nőiség új formáját hoztátok létre – a Partizánnőt. És ahogy nem felejtettük el a spártai nők példáját, úgy fogunk majd jövőben is megemlékezni a mi környezetünkben megszületett Partizánnőről.”¹²

A jugoszláv média természetesen gyorsan megcáfolta mindezt. A partizán nők helyett a központi szerepet a partizán anyák és meztelen plakátlányok töltötték be. „Az az igazság” – írja Ksenija Vidmar Horvat *A képzelt anyában* –, „hogy a háború utáni társadalmi újjáépítés első évtizedében a nő szerepe a fizikai munkásé volt. [...] Ezzel szemben a háború utáni kultúrát az anyaság

¹² Vladimir Nazort idézi Mahmud KONJHODŽIĆ, *Riječi istine: Novinarstvo, informacije, publicistika i štampa u narodnooslobodilačkoj borbi Hrvatske* (Zagreb: Stvarnost, 1975).

kultuszának újjáéledése fémjelezte.”¹³ A *Praktikus nő* című újságtól, amely rövid cikkeket, tippeket tartalmaz „csecsemőgondozásról” és „otthoni tornáról”¹⁴ a *Politikai Bazar*on át, amely „bájleckéket” közöl, és riportot hoz a Miss Jugoszlávia Szépségversenyéről,¹⁵ a *Start* magazinhoz érkezünk, amely pár oldalas cikket tartalmaz Indokínáról Maroje Mihovilović újságíró tollából, majd a szerkesztő arról értekezik, hogy Sandra Kulier énekes-dalszerzőnek „ötletek futnak át édes, kis fején”.¹⁶ 1953 előtt Jugoszláviának még valóban volt jövője. Lehet, hogy elsőre nem egyértelmű, de a hanyatlás a Női Antifasiszta Front feloszlátásával kezdődött el. Amikor feladták a kommunista radikalitást, és a nőket a háború előtti, hagyományos anyaszerepükre redukálták, a jugoszláv politikusok lettek a „puha zselatinból készült törpefa előtt” előtt hajlongó féregszerű lények. Ebben a pillanatban a kommunista utópia lassan szocialista groteszkké változik. Sajnálatos módon még az olyan befolyásos női politikusok, mint Milka Planinc sem értették meg, hogy a feminizmus kívánása a kommunizusból Jugoszlávia bukásához vezet. Amikor Planinc az SFRJ felbomlása után megírja emlékiratait, pozitívan emeli ki a következő szexista jelenetet: „Még Bogdan Bogdanović, a közgyűlés akkori elnöke is kedvesen búcsúzott tőlem. Azt mondta: Nagyon népszerű vagy! Tudtad, hogy kamionsofőrök leszedik az *olyan* nők képét, hogy a tiédre cseréljék?”¹⁷

AZ OLYAN NŐ, A KAMIONSOFŐR, A TECHNOKRATA

Bár az *olyan* nő nagyon izgalmas és könnyen el tudjuk képzelni alakját babarózsák bokrai között, mégsem felejthetjük el az anekdota másik szereplőjét, a kamionsofőrt. „Nagyon fontos” – írja Kardelj, „hogy a társadalmi-gazdasági rendszer önigazgatásának további fejlesztése arra irányuljon, hogy segítse a dolgozót eligazodni a rendszerben [...] vagy hogy ne függjön teljesen a vezetés döntéseitől.”¹⁸ Mi lenne a kamionsofőr szerepe Milka Planinc emlékirataiban, ha Gisèle Prassinos nyolcszögletű szigetén lakna? Körbevezetne a motorján vagy csak ott állna és hallgatná Edvard Kardelja (volt SKOJ tag) szavait galambokkal körülvéve? Megértené egyáltalán a kamionsofőr, amit hall?

¹³ Ksenija Vidmar HORVAT, *Imaginarna majka: Rod i nacionalizam u kulturi 20. stoljeća* (Ljubljana–Zagreb: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze–Sandorf, 2013).

¹⁴ *Praktična žena*, 192. sz. (1964).

¹⁵ *Bazar*, 123. sz. (1969).

¹⁶ *Start*, 163. sz. (1975).

¹⁷ Milka PLANINC, *Čisti računi željezne lady: Sjećanja* (Zagreb: Profil, 2011).

¹⁸ KARDELJ, *Samoupravljanje*, 2.

Lehet-e a sofőr a „hős”? Az öngazgatásról szóló beszélgetés főszereplője, ugyanakkor egy teljesen lényegtelen figura valaki más emlékirataiban? A jugofuturizmus megkülönbözteti a kamionsofőrt – a Jugoszláviát építő fizikai munkást – a közönséges kamionsofőrtől, Milka Planinc rajongójától. Bár vonzó arról vitatkozni, hogyan lehetne a közönséges kamionsofőrből újra munkást faragni, az ilyen polémiák messze túlnyúlnak a jövő témáján. Az én javaslatom továbbra is az, hogy *képzeljük el*, amint egy kamionsofőr elmagyarazza Kardeljnek, hogyan kell tisztítani a karburátort: „A tisztításhoz először ki kell venni, aztán szét kell szerelni a karburátort. Minden egyes alkatrészt speciális oldatban kell kimosni, vagy ha nincs, akkor petróleumos oldószerral. Minden kis csatornát és nyílást sűrített levegővel kell kifújni.”¹⁹ Ahogyan az ember egy karburátort tisztít, úgy tisztítanám meg Jugoszlávia felbomlásának jövőjét és az összes figurát, aki hozzájárult ehhez, csak azért, hogy ne keltsem életre az SZSZK-t, hogy végre a múltban hagyjam.

Branko Mikulić, egyik kedvenc figurám a jugoszláv politikából, a 70-es években számos interjút adott a hazai sajtónak. Ezekből a beszédekből később kiadtak egy gyűjteményt *Mi mellett és mi ellen* címmel, amelyet annyiszor olvastam már, hogy a könyv mostanra teljesen szétesett. Számos idézetet tudnék mondani, de e dolgozat szempontjából a következő a leglényegesebb:

Mint ismeretes, a jövedelem és a felhalmozás jelentős részének a munkavállalók kárára történő elvonása az 1965-ös reform után is folytatódott. Ezek a vagyonok bankokban, közlekedési szervezetekben, biztosítótársaságokban és részben társadalmi-politikai és érdekcsoportok számos alapjában összpontosultak. Ugyanez a folyamat zajlott le a termelő szervezetekben is. Ennek eredményeként az öngazgatás anyagi bázisa beszűkült, és a technokrácia hatalma megnőtt.²⁰

Minden kommunista és politikus hasonlóan beszélt. Bizonyos szavakat és kifejezéseket állandóan ismételték. Az egyik ilyen volt a technokrácia fogalma. Még mielőtt megértettem volna a szó jelentését, lelkem mélyéből megvettem. Hogy lehet, hogy mindannyian tudjuk, milyen nőkre utalt Bogdan Bogdanović az *olyan* nők kitételével, de senki sem tudja, mit értett egy jugoszláv politikus *technokrata* alatt? Még a néhai Koča Popović filozófiai művét is könnyebb megérteni.

¹⁹ Dušan LUČIĆ, *Džepni tehnički priručnik za šofere, I. deo – Benzinski (oto) motor* (Belgrade: Tehnička knjiga, 1957).

²⁰ Branko MIKULIĆ, *Za šta a protiv čega* (Sarajevo: NIŠP Oslobođenje, 1975).

Egy technokrata a kommunista forradalmár teljes ellentéte. Arra a 96,5 cm magas hegyre Prassinos egy örökzöld kisembert helyez, aki a hegytetőn áll, kezében egy csirkeszárnyat tart, amit szenvedélyesen szeret! Én ezt egy átlagos jugoszláv technokrata tökéletes karkai leírásának nevezném. Mi ennek az örökzöld embernek a társadalmi szerepe, és miért van a kezében csirkeszárny? Edvard Kardelj funkciója a jugoszláv társadalomban tökéletesen világos: ő a vezető ideológus és a Jugoszlávia bukásáért felelős személy. A teherautósofőr, Josip Broz Tito, Milka Planinc és még az *olyan* nő is egyértelmű szerepet játszik. A technokrata pedig (tudom, hogy ez sokak számára meglepő lehet) egy olyan figura, aki Jugoszláviába a lehetséges jövőből érkezett. Ő a kétes kompetenciájú idegen. Mikulić szembeállítja őt az öngazgatással és az általa meglopott munkásokkal, és a bankok és érdekcsoportok oldalára állítja (ami szintén gyanúsán és titokzatosan hangzik), valamint – ami a legfontosabb – a hatalom oldalára. Közben, mint láttuk, a fikció és a kommunista optimizmus elvesztette értelmét. Ami maradt, az a múlt. Az a jugoszláv társadalom, amelyben az örökzöld bürokrata földet ér, hamarosan együttműködik a köztársaság javainak kiadásában. A felvásárló társaságok természetesen a volt Jugoszlávia leendő államai. Vegyük példának Vila Žagorjét. Ez az 1960-as évek elején épült modernista villa, amely Josip Broz Tito zágrábi rezidenciája volt, 1992-ben Franjo Tuđman horvát elnök rezidenciája lett. Nevét elnöki palotára változtatták, Tuđman pedig többek között olyan horvát óriások mellszobraival töltötte meg, mint Alojzije Stepinac.²¹ Jugoszlávia felbomlása után sok mindent eltorzítottak és kisajátítottak. Nem csak Horvátországban. A nacionalisták, akik arra kényszerítenek minket, hogy reagáljunk a közösségi hálózaton, hogy Pliberkről és Titóról veszekedjünk velük, nyerik a legtöbbet a történelmi emlékezet késő jugoszláv stratégiájával: a feledéssel. Nekik van a legnagyobb szükségük Jugoszláviára, mert a fasizmus a múlt és az idegen ingatlanok parazitája. A jugofuturizmusnak hátat fordítani, azért, hogy hátat fordítsunk nekik, a kommunista avantgárd elismerésének legőszintébb formája lenne. Előre! Bátran! Visszanézés nélkül!

Fordította: *Mikósvölgyi Zsolt* és *Nemes Z. Mária*

(BAKIĆ, Asja. „Yugofuturism as a Trap”. *Maska* 37, 209–210. sz. [2022]: 10–18. https://doi.org/10.1386/maska_00110_3.)

²¹ Horvát bíboros (1898–1960), aki a második világháborús usztasa rémuralom alatt érsekként is tevékenykedett.